

Wizantiýa imperatorynyň öñünde uçmaga synanşyp, seljukly soltanyny utandyran türk(men)

Category: Geň-taňsy wakalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Wizantiýa imperatorynyň öñünde uçmaga synanşyp, seljukly soltanyny utandyran türk(men) WIZANTIÝA IMPERATORYNYŇ ÖÑÜNDE UÇMAGA SYNANŞYP, SELJUKLY SOLTANYNY UTANDYRAN TÜRK(MEN)

Sütündäki türk ganat ýaýyp uçýan ýaly hereket edip öñe bökkäýen badyna hemmeler uly gyzyklanma bilen garanjakladylar. Guş deýin sütünden aşaklygyna gaýdan dälibaş türk ýere bir bölek daş düşen ýaly pat edip düşdi we şol duran ýerinde jan berdi. Taryhda täsin uçuş synagy arkaly Hezarfen Ahmet Çelebini bilmeýän we tanamaýan ýok.

Ýelli günleriň birinde Galata diňine çykyp, öz oýlap tapan ganatlary bilen asmanda szüslip, bir yklymdan beýleki yklyma uçan adam.

Bu baradaky elimizde bar bolan ähli maglumatlar meşhur syýahatçymyz Ewliýa Çelebä degişli.

Ewliýa Çelebi bular ýaly gözsüz batyrlyk bilen bir iş etmäge galkan tanşyna däli-diwana diýilmezligi üçin Hezarfeniň Aristotel ýaly çuňňur paýhasly adamdygyny ýaňzytmak üçin oňa «Akylly Aristotel» diýýär.

Hezарfen sözüniň manysy-da «müň ylymly adam» diýmekdir. Şu atdanam çen tutup, knuň ylym-bilim we tehnika meselelerine höwesek biridigini aňlap bolýar.

Ewliýa Çelebi Hezарfeniň başdan geçirmesini şu sözler bilen gür berýär:

«Owaly bilen-ä, Okmeýdanynyň tribunasynnda şemalyň badyndan bürgüt ganatlary bilen 8-9 gezek howada uçup, türgenleşik geçipdi. Soň Soltan Myrat han Saraýburnynda Sinan paşa köşgünden syn edip durka, Galata diñiniň dik depesinden ýeliň badyna uçup, Üsküdarda Doganjylar meýdanyna gonupdy. Soňra Myrat han oňa bir käse altyn berip:

– Bu adam gorkuly adam. Näme edeýin diýse, edip bilýär. Bular ýaly adamlaryň bärde bolmagy dogry däl – diýip, Alžire sürgün etdi. Ol şol ýerde hem aradan çykdy.»

Hezарfen baradaky biziň bilyän ähli maglumatymyz Ewliýa Çelebiniň belliklerinden ybarat. Eger bu waka diňe Çelebiniň «Syýahatnama» eserinde agzalýar diýip, dogry hasaplasak, gödek ýalňışlyk goýbereris.

Munuň sebäbini Çelebiniň şol kitabynda mazardan ör turan başsyz ýanyçardan başlap, howada gaýyşýan jadygöylere çenli san-sajaksız «geňsi» wakalary gürrüň berýändigi bilenem düşündirip bolar.

Ewliýa Çelebi boýunça iň dogry pikiri Ahmet Hamdi Tanpynar «Bäs şäher» atly kitabynda şu sözler arkaly beýan edýär:

«Men Ewliýa Çelebini tankyt etmek üçin däl-de, oňa ynanmak üçin okaýaryn we şoň üçinem hemise utýaryn.»

Ewliýa Çelebiniň habar berýän wakasyndanam öň uçmak meselesi türk jemgyyetini özüne çekýän meseleleriň biridi. Ysmaýyl Göwheri eýýäm X asyrda bu boýunça üns berilmäge mynasyp düýpli barlaglary geçiripdi.

Hormatlanýan alymlaryň biri bolan Göwheri uçmaga bolan höwesi şeýle bir güýçli bolupdyr welin, hatda ol soňabaka munuň üçin aklyndan azaşypdyr.

Ol Nişapurda metjidiň minarasyna çykyp, halka şeýle yüzlenipdir:

– Bu dünýäde menden başga hiç kimiň edip bilmejek zadyny etdim. Ahyret üçinem hiç kimiň edip bilmedik işi ederin. Gynansak-da, bu sözler Göwheriniň agzyndan çykan iň soňky sözler bolupdyr. Göwheri ýasan ganatlary bilen asmanyň ýüzünde uçup bilmändir we halk köpçüliginiň uly hormat goýyan adamy ýere düşüp ölüpdır.

Göwheri-de, Hezарfen-de öñden mälim şahslar we olaryň kyssasyny bilmeýän ýok diýen ýaly. Emma professor Muharrem Kesik halypamyzyň birnäçe ýyl öñ «Belleten» žurnaly üçin ýazan «Türkiye Seljukly soltany Gylyçarslan II-niň Stambul sapary we türkleriň taryhdaky ilkinji uçuş synagy» («Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti ve Türkler'in Tarihteki İlk Uçuş Denemesi») atly makalasynda barmak basyp sanaýmaly az adamyň bilyän hekaýaty okyjysyny ýylgyrmaga mejbur edýär.

Soltan Gylyç Arslan II uçran ýeňlişleriniň zyýanyny ýeňletmek we garşysyndaky güýcli syýasy bileleşigi dargatmak maksady bilen Wizantiýanyň paýtagty Konstantinopolda saparda bolýar.

Soltan Gylyç Arslan ýygy-ýygydan ýerlerine çözýan we soňky gezek nikaly aýaly, Arzurumyň mäligi Izzedin Saltygyň gyzyny alyp gaçyp, zor bilen inisi Zünnuna äre beren Siwas mäligi Danyşmentli Ýagybasanyň üstüne gaýtdy. Wizantiýalylar tarapyndan goldanýan Ýagybasan Soltan Gylyç Arslan II-ni ýeňliše uçratdy.

Kyn ýagdaýda galan sultan Ýagybasan bilen urşy bes etmek hakynda ylalaşyga gol çekmäge mejbur boldy. Soltan Gylyç Arslan II Anadolydaky garşydaşlaryna we hususanam Ýagybasana garşy görnetin artykmaçlyk gazanmak üçin wizantiýa imperatorynyň bitaraplygyny üpjün etmäge mejburdy. Bu sebäp bilen şol wagt onuň ýanynda bolan wizantiýaly Kristoferi imperator Manueliň üstüne ýollap, Stambula barmakçydygyny mälim etdi.»

(Professor Muharrem Kesik «Türkiye Seljukly soltany Gylyçarslan II-niň Stambula sapary we türkleriň taryhdaky ilkinji uçuş synagy»).

Müň adamlyk nökeri bilen Stambula gelen sultan wizantiýa

imperatory tarapyndan diýseň gowy garşylanýar. Türkmen hökümdaryna biri-birinden gymmatly sowgatlar berilýär we ikitaraplaýyn hormat-sylaga esaslanýan gepleşikler arkaly hyzmatdaşlyk güýçlendirilýär.

Hemme zat soltanyň Stambuldan gaýtmaly uçurlary bolup geçýär. Wizantiýalylar türkmen hökümdarynyň hormatuna Ippodromda at arabasynyň ýaryşyny gurnaýar. Birdenkä türkmendigi we soltana ýakyndygy bildirip duran biri meýdandaky sütüne dyrmaşyp, gygyrmaga durýar.

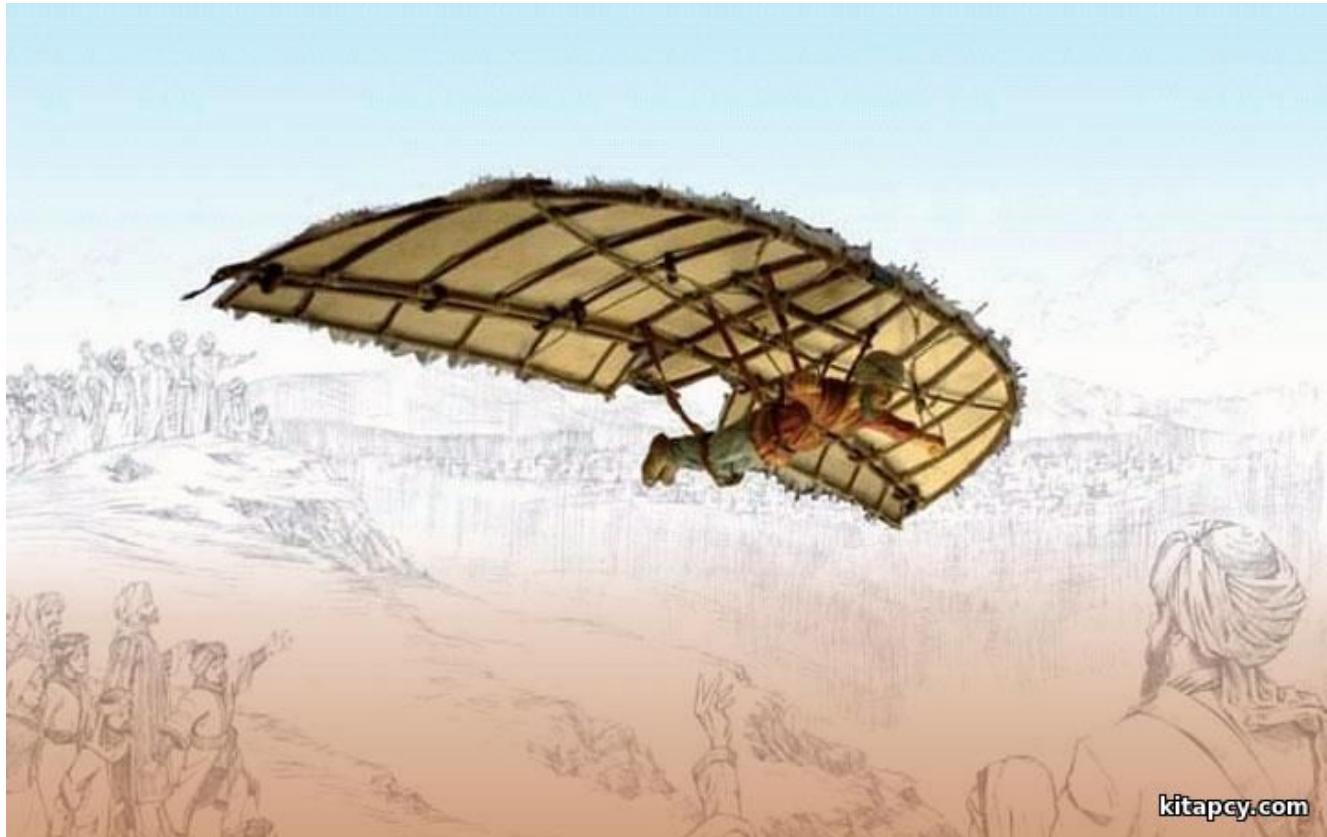
Biri-biriniň içinden eriş-argac bolup geçen çemberler bilen özüne paraşýut ýasanan bu adam uçjakdygyny yqlan etmegi köpçüligiň ünsünü çekýär:

«Niketasyň gürrüň berşinden çen tutulşy ýaly, stadiondaky beýik gala diwarynyň üstüne çykan türk örän uzyn, giň we içine dakylan çemberler bilen çisirilen ak eşik geýipdir. Bu gürrüňden onuň häzirki paraşýuta meñzeş eşik geýendigini bilse bolýar.

Ol öñe tarap egilip şemalyň uçmaga amatly ugur üçin öwüsmegine garaşyp durka, arenadaky märeke bu oýlap tapyjy türke sabyrсыzlyk bildirip, «Bol, uçsana!», «Bol, ganatyň aç!» diýip gygyryşýardylar.

Käbirleri-de «Bizi haçana çenli garaşdyrjak?», «Haçana deňic şemala garaşyp durjak?» diýip gygyrýardy.»

(Prof. Muharrem Kesik, a.a.e)

Wizantiýa imperatory haýran galyjylyk bilen oña syn edip durka, myhmany bolan soltanyň öz tabynlygyndaky bir telbäniň bu bolşundan ynjalyksyzlanýandygyna gözü düşüpdir.

Soltan adamlaryny ugradyp, uçmagy netine düwen türküň sütünden düşürilmegi haýış etmegi buýrupdyr, emma gözü uçmakdan başga zady görmänsoň, ol öz soltanynyňam towakgasyna gulak salmandyr.

Soltan Gylç Arslan II-niň endişesi öz ornuny az wagtdan soň bilesigelijlige berýär. Eger birden bu telbe uçaýsa, soltana buýsanmaga uly sebäp dörejekdi.

Bir türkmeniň Rum iliniň paýtagtynda, üstesine asmanda ganat ýaýyp uçmagy adatdan daşary hadysa boljakdy.

Sütündäki türk ganat ýaýyp uçýan ýaly hereket edip öñe böökäyen badyna hemmeler uly gyzyklanma bilen garanjakladylar. Guş deýin sütünden aşaklygyna gaýdan dälibaş türk ýere bir bölek daş düşen ýaly pat edip düşdi we şol duran ýerinde jan berdi.

Mundan soňky bolanlar türkmen hökümdary üçin ullakan masgaraçylykdy. Bütin Stambul dynman telbe türkmeniň bu geñsi hereketini we onuň gözgyny ölümüni dilinden düşürenokdy.

Soltan Gylç Arslan hem-ä bu garadangaýtmaz türkmeniň ölümü, hem-de wizantiýalylarıň öñünde geçirilen bu uçuş synanşygynyň şowsuzlyga uçramagy sebäpli çuňňur gynanja batdy. Stambul halky bu şowsuz uçuş synanşygyny agzap, bazarlarda, köpçüligiň

üýşýän ýerlerinde ýaňsylaýardylar. Bu ýagdaý imperatoryň gulagyna ýetende, soltanyň ynjandygyny duýup, bular ýaly edepsizliklere ýol bermejekdigine kepillik berdi.»
(Professor Muharrem Kesik, a.a.e.)

Gynançly ýeri, ýagdaýdan hem görnüşi ýaly, bu synansygyň netijesinde aradan çykan türkün has öñki synansyklarynyň şowly geçendigini, emma bu gezek nämüçindir işleriň ugruna bolmandygyny görse bolýar.

Eýýäm X asyrda uçuş synansyklarynyň bolandygy we bu babatda gyýtaklaýyn üstünlikleriň osmanlylardan has öñ gazanylandygy diýseň gyzykly faktdyr.

Bu waka hakydalarda ýakymsız ýatlama ýaly bolup galanam bolsa, türkleriň uçmaga bolan söýgüsine böwet bolup bilmändir. Taryhyň hemme döwründe diýen ýaly türkler uçmaga hobbi derejesinde höwesek halk bolupdyr.

Ýene bir hakykat, şeýle üstünligi gazar mak üçin iň esasy itergilerden birem dälibaşrak bolmakdyr, ýogsam bolmasa ne Hezarfen uçuşyny amala aşyryp bilerdi, ne-de Nuri Demirag häziriň uçarmanlyk taryhy üçin şeýlekin möhüm biri bolup bilerdi.

Mehmet MAZLUM ÇELİK,
celikmehmedmazlum@gmail.com

12.02.2022 ý. Geň-taňsy wakalar